

Langs livets landevej i 50erne og 60erne – fra bondesamfund til bosamfund i landsbyen Andst.

Erindret og fortalt af Hans Winther.

Foran værkstedet stod et i omfang og højde stort æbletræ. Når man kravlede derop, kunne man se langt ud i den verden, der omkransede mit barndomshjem. Min fars smedje lå som det sidste hus (nu Markdannersvej 10) på venstre hånd, når man kørte syd ud af landsbyen i retning mod stationen (Stationsvej 16), hvor togene med jævne mellemrum gjorde holdt, så man kunne stige på og køre så langt skinnerne, behovet og nysgerrigheden rakte.

Fra æbletræets krone kunne jeg se Vanggård med de gule og grønne marker, de røde malkekøer, der fredeligt gik og græssede og tyggede drøv på tilværelsen – helt uvidende om, hvilken kolossal forandring og udvikling de og landbruget skulle igennem i de kommende årtier. Tæt på vejkrydset ved Hovedvej 1, der fra Esbjerg gik tværs over Jylland, Fyn og Sjælland og endte på Rådhuspladsen i København, lå De gamles Hjem (Efterskolen). Her boede de ældre, der havde svært ved at klare sig selv og her var også kæmnerkontor (datidens rådhus) og sognerådets (datidens byråd) mødelokale. Bag De gamles Hjem lå den nye præstebolig, og hver søndag formiddag kunne man se sognepræsten i fuld ornat tage turen fra præsteboligen til kirken.

Når jeg drejede hovedet mod nord, kunne jeg se den prægtige landsbykirke, hvor begravelser og dåb gang på gang vidnede om det enkelte menneskes dødelighed og slægtens videreførelse, og samtidig overskue det meste af byen - og det jeg ikke kunne se, stod alligevel lyslevende for mig, for det var her ”verden” lå – og jeg var selv en lille del af den. Som barn tænker man ikke ret meget på fortiden, men jo længere frem i livet man kommer, des større bliver interessen for den tid og de mennesker, der var forudsætningen for det liv, der blev en tildelt.

En lille brun og undseelig bog er en del af min forhistorie. Det er en arbejds- og regnskabsbog fra den første tid, min far (Andreas Winther) var smed i Andst. Årstallet er ikke angivet (det må være 1941/42) – men dato for dato kan man læse, hvem han har arbejdet for, hvad de har fået lavet, og hvad det har kostet. Laset og pjaltet er den – men for mig er det en kostbarhed – den er en del af mine rødder, en brik til det puslespil, der er blevet til mit livsforløb. Når man læser i den, forstår man, hvilket arbejde det har været at skabe en livseksistens for en familie, hvilke afsavn man har lidt – og man forstår også, hvor godt vi har det i dag.

Det er vigtigt, at vi giver den viden videre til vore børn – til næste generation – gid de vil lytte og forstå, for jo mere udviklet (eller indviklet) samfundet bliver, jo mere internationale de bliver – des vigtigere er det, at de kender deres oprindelse, deres rødder – kort sagt, de mennesker, der har lagt fundamentet til deres tilværelse i et Danmark med velfærd og socialt sikkerhedsnet til alle.

Et par uddrag fra bogen sætter ord og tal på et nøjsomt arbejdsliv for en af datidens iværksættere. Den 15. (måned ukendt) var dagens omsætning: Doktor Løvenham (lægeboligen, Vestergyden 15): 2 liter olie (uden angivelse af pris). Pastor Oldenburg: Cykel lappet 50 øre. Kontant salg 50 øre (ingen vareangivelse). Kontant salg 50 øre (heller ingen vareangivelse). Dagens omsætning var med andre ord 1,50 kr. + en senere indtægt for 2 liter olie. Den 9. har Chr. Knudsen, Den gule Gård (Koldingvej 52) fået en ventil flyttet i cykelslange. Pris 75 øre. Den 10. har Olfert Johansen (Erik og Jens Johansens far, Otteshavevej 2E) købt en stegepande med kant og greb (pris ukendt). Den 25. har sadelmager Nielsen (Lyngbakkevej) fået loddet en varmedunk. Pris 50 øre. Den 4. har Anton Siersbæk (Horskærvej)

fået beskåren en plag (hest). Mange måder at skabe sig en indtægt på, men nødvendigt for at overleve som håndværker i et lille lokalsamfund. Ud fra bogen kan man også se, at pastor Oldenburg cyklede meget – han punkterede nemlig ustandselig på krigens dårlige dæk. Den enes ”død”, den andens brød!

Vareknaphed og dårlige materialer under tyskernes besættelse af Danmark 1940 – 45 satte også sit præg på den lille landsby Store Andst. Selv om pastor Oldenburgs cykeldæk punkterede i et væk på grund af ringe kvalitet og sikkert også dårligt vedligeholdte veje, så var der rift om de få cykeldæk og slanger, der var til at opdrive – selv uden for smedjens almindelige åbningstid. Når natten og dermed mørket sænkede sig over landsbyen, så var det med vagtsomme øjne og øren, man begav sig til ro. For alle tilfældes skyld lå smedens jagtgevær parat under sengen i det tilfælde, at uinviterede gæster skulle komme på besøg i en for landet urolig og særdeles farefuld tid. Natligt besøg det kom der. Min far har fortalt, at han en sen nat hørte støj fra butiklokalet, hvor cykeldæk og slanger blev opbevaret. Iklædt lange underbukser og dobbeltløbet jagtgevær løb han fra soveværelset, der lå ovenpå, ned ad trapperne, ud gennem den opbrudte dør og bag efter tyven, der nu med dæk og slanger var på vej hen ad den særdeles mørklagte gade (Markdannersvej) i nordlig retning. Tyven undslap, uden at der blev løst et skud – men det må have været et sælsomt optrin at beskue for en søvngig nattevandrer eller måske en sortbørshandler på natligt arbejde i ly af mørket.

Hvem tyven var, blev ikke opklaret, og han gav sig aldrig senere til kende – men han kan prise sig lykkelig for, at det ikke blev nødvendigt for ham at vække doktor Løvenham for at få pillet et skud hagl ud af ”siddepuderne.” Det er heller ikke helt sikkert, at tyven, der sandsynligvis har været en lokal ungersvend, tog dæk og slanger i anvendelse, for i tiden derefter blev der holdt skarpt øje med hvem, der pludselig kunne cykle rundt på nye dæk i en ellers dækfattig tid! pludselig kunne cykle rundt på nye dæk i en ellers dækfattig tid! Et andet minde fra årene før min fødsel er en årskalender fra St. Andst Brugsforening. (Telefon Nr. 6 og centralt beliggende på hjørnet af Markdannersvej og Gejsingvej). Den er fra 1948 og fortæller sin egen lille historie om Andst på den tid. Kalenderen er prydet af smukke tremastede sejlskibe og tegninger fra fjerne destinationer, der skulle lede tankerne hen på datidens ofte stærkt rationerede forbrugsgoder som kaffe, te, vin og tobak.

Krigens tid havde lært folk at sætte pris på den ægte vare – og drømme om smagen og duften kunne man altid, hvis pengene var for små til at købe varerne. Datidens storcenter, Brugsforeningen, havde stort set, hvad man kunne få brug for. Kalenderen nævner kolonial (dagligvarer), isenkram (gryder, kopper, kander og meget mere), skotøj (sko, støvler og træskostøvler), have- og markfrø, cement, brændsel (bl.a. kul og koks), høstbindegarn (til selvbinderen – datidens mejetærsker – bare uden ”tærsker) og hønse- og kyllingefoder. Det fremgår også af kalenderen, at lokalbreve kunne sendes for 15 øre i porto. Det kostede 20 øre, hvis brevet skulle sendes til tante Oda på Fyn - og for 20 øre ekstra kunne man få brevet bragt ud om søndagen!

Historisk og geografisk set bor vi her i Andst et interessant sted. Vi skal tilbage til den tid, da landet begyndte at tage form efter det Danmarksbillede, vi kender i dag. På en bakkeskråning vest for byen fornemmer man landskabets overgang fra istid til nutid. Mod vest, de flade, de vandfriserede marker (Søengene, en fladhed skabt af vandmasserne fra den smeltende is). Mod øst, det bakkede landskab med næsten kvindelige former, runde og hyggelige, men faretruende i dårligt vejr – men ellers med et strejf af pirrende nysgerrighed og en ubeskrivelig lyst til nærmere udforskning. En vandring langs disse enge, der gennemskæres af rislende vandløb, giver fantasien frit løb, frembringer tanker og billeder om dengang. Dengang alt var anderledes. Dengang alt var bedre! Men historien er lang – her skal den gøres kort. Omkring 1140 er der bygget en kirke – højst sandsynlig først en trækirke, men fra midten af det 12. århundrede bygget i sten. Kirken er det mest synlige bevis på, at der bor mennesker her på stedet, mennesker, der har gjort sig tanker om livet og døden, dagen og vejen – og det har der sikkert

gjort i århundreder før. Byen (og dens beboere) vokser op omkring kirkens monumentale udstråling og indre ro - år efter år, generation efter generation. Ind i denne mangfoldige verden blev jeg født i februar 1949 som den yngste i en søskendeflok på to!

Med Danmarks genvundne frihed i maj 1945 efter 5 års undertrykkelse, mismod og vareknaphed tør den danske befolkning igen tænke positivt fremad. Stærkest i manges tanker står ønsket om eget parcelhus, bil i garagen og mange legende børn på græsplænen foran huset. Men et er drømmene, noget andet er virkeligheden. Manglen på materialer efter krigens afslutning bevirker stærkt stigende priser på nybyggeri. Et nyt parcelhus inklusiv grund kan i 1945 ganske vist bygges for 20.000 kroner, men da den gennemsnitlige timeløn for en faglært mandlig arbejder i provinsen ligger på 259 øre (kvindelig arbejder 157 øre) og en voksen karl med arbejde ved landbruget tjener 2487 kr. om året før skat, er det langt fra alle, der kan realisere drømmen om nyt hus. På samme måde med en ny bil. En lille personvogn med en vægt på 850 kg koster i nyanskaffelse 7100 kr. uden gummi! Gummiet koster 400 kr. Benzinen fås til 60 øre literen, og dertil kommer forsikring og vægtafgift på omkring 400 kr. om året. Alt i alt for dyrt og dermed uopnåeligt for mange.

Tilbage på ønskesedlen er der så børnene! De er relativt billige at fremstille, og udgifterne kommer først senere i en lind strøm. Den tid den sorg! Danskerne kravler under dynerne og frem af mørket dukker så de store efterkrigsårgange fra 46 til 49. Det voksende børnetal mærkes også i Store Andst. Det giver travlhed for byens læge og jordemoder. Hjemmefødsler er det mest almindelige og for doktor Løvenham betyder det, at han natten til Fastelavnssøndag den 27. februar 1949 må forlade den årlige dilettantforestilling (han blev hentet af min far) i Forsamlingshuset og ile jordemoderen til undsætning i det, der skulle vise sig at være en lang og besværlig fødsel. Men til verden kommer jeg - og med det obligatoriske lille klap i bagdelen bliver lyddelen på den "lille nye" testet og sat i gang. Alt er, som det skal være. En lille kernefamilie på fire er skabt - og en vidunderlig verden ligger lige uden for døren og venter på at blive udforsket og erobret.

De første år har jeg af gode grunde ingen stærk erindring om, men da jeg først er stået ud af barnevognen og på vaklende ben og med min mor (Annelise) ved hånden begynder at komme rundt i byen, dukker der billeder op af stor og intens aktivitet, hyggelige miljøer og en medmenneskelig interesse og omsorg for hinanden. Men mest spændende er det at komme ud i den sorte smedje og stå og betragte min far og smedesvendene i hårdt arbejde. Se det gnistrende jern blive taget ud af de rødglødende kul på den store esse (åbent ildsted) og blive banket til plovjern i præcise taktslag, skiftende mellem hammer og forhammer (stor og langskaftet hammer) i et perfekt teamwork og med en vidunderlig metallisk, syngende lyd.

Den store, smukt formede og meget tunge ambolt lagde ryg til de hamrende bevægelser og den store egekævla, der udgjorde amboltens fundament slog revner for sig - men holdt stand lige så længe jeg kan huske. Eller når der skulle lægges ny jernring om et træhjul til en spidsbundet ajlevogn med tønne (datidens gyllespreder). Jernringen blev med korte intervaller drejet rundt i essens glødende kul ind til ringen havde udvidet sig nok til at blive lagt omkring træhjulet - for derefter hurtigt at blive afkølet med vand, så ringen igen kunne trække sig sammen omkring træet i et urokkeligt fast greb for derved at give hjulet styrke og robusthed. Et hjørne af værkstedet var belagt med store egeplanker - her skulle de store arbejdsheste stå, mens de var til det halv- eller helårslige skoserviceeftersyn. Voldsomt kunne det gå for sig, hvis hesten mest var indstillet på at beholde de gamle og veltjente sko. Mens smeden fastholdt hestens ene ben i et jerngreb for at beskære hoven inden skoningen, så var det ofte gårdskarrens arbejde at neutralisere hestens uro, så han kunne udføre arbejdet på forsvarlig vis. Måden det blev gjort på, virkede stærkt på en lille dreng i plusfours, storternede knæstrømper og anden generations sko. Så var det rart, at kunne løbe ud på pladsen foran værkstedet, klatre op i det store æbletræ og iagt-

tage hele sceneriet lidt fra oven og i sikker afstand. Kun lydene, råb og forbandelser iblandet hestens vrede og angstfyldte vrinsken, hamrede løs på øregangene efterladende et stort spørgsmål: Hvorfor var hesten så ked af, at den skulle have nye sko? Det ville jeg da gerne have. Men tiderne var ikke altid til det. Tøj og sko blev som det mest naturlige i verden genanvendt. Da lærte man virkelig at sætte pris på ”blot” at være nummer to i ”kongerækken” og ikke den femte i en større børneflokk. Trods alt!

Anden halvdel af halvtredserne var for mit vedkommende mest præget af skolegang og leg. Skolegangen tog sin begyndelse i den lille skole ved siden af kirkens parkeringsplads. Skolestuen lå mod syd og vores lærerinde, frk. Meta Carlsen, boede mod nord i en lille lejlighed, der vendte ud mod vejen (Vestergyden 14). Skolestuen blev varmet op af en kakkellovn, og vi hjalp selv til med at fyre. Her lærte jeg med frk. Carlsens hjælp at læse og skrive. Lærebogen var Ole Bole ABC’en – en tynd bog på 48 sider, der indeholdt første års grundlæggende lærdom. To små vers på bogens sidste side har gennem tiderne brændt sig fast i tusinder af små skoleelevers hukommelse:

”Snip, snap, snude, nu er bogen ude,
tip, tap, tønne, en anden kan begynde.
Læs i den så pænt som Ole,
så kan du gå glad i skole,
og du bliver flink og stor,
til glæde for din far og mor.”

I frikvartererne legede vi gemme og tagfat på gruspladsen foran kirken og i den lille skov bag kapellet. Legeredskaberne var det endnu eksisterende hegn af betonstolper og rør, hvor vi kunne svinge rundt og se hvordan verden så ud, når vi stod på hovedet. På den anden side af vejen gik de større elever ved førstelærer Rasmussen og lærer Clausen i den store skole (Vestergyden 19 - nu ombygget til fabrik og lager). Gymnastikken foregik ofte i Forsamlingshuset, hvor vi hang i ribberne i den store sal (derfor sidder sydvinduerne så højt), lærte at gå i takt og hoppede og sprang, det bedste vi havde lært, over både hest, plint og buk. Mangen en øm barnerumpe er vandret fra Forsamlingshuset efter mødet med et gymnastikredskab, der mest af alt var bygget til de store og stærke gårdskarles muskelopbyggende vinterymnastik.

Handelen blomstrer, værksteder og butikker præger bybilledet nu og i årene fremefter. Købmænd, brugsforening, manufaktur-handler, Tatol, Lillebutik, slagter, sparekasse, smede, guldsmed, karetmager, cykelsmede, radioforhandler, skomager, bager, Isgrotten, benzinstation med værksted, vognmænd og mange flere er og bliver i kortere eller længere perioder en del af hverdagslivet i Andst. Alt kan stort set købes lokalt - eller bliver leveret til døren – efter ønske. Mælkeemanden Emil kører hver dag klokkringende rundt med sin hestetrukne, flødefarvede mælkevogn, der i opbygning minder om en julekalender med små og lidt større låger, der kan åbnes. Her kan man bl.a. finde mælk på flasker eller få frisk tappet fløde og kærnemælk i egen kande. Er man ikke hjemme, sætter mælkeemanden, hvad man mangler – han ved besked om familiens forbrug. Hver søndag morgen stiller bagerbudet en pose med fire friskbagte rundstykker og en krydder (helst under-) uden for vores hoveddør, – service som selvfølge. Købmand Johs. P. Jensen fra Andst St. kører rundt og indsamler ordrer fra kunderne og noterer alt ned i sin sorte bog. Han begynder altid med ordene: ”Hvad skulle der så være i dag, lille De?” Alt imens der bliver snakket om løst fast, nævner min mor de ting, hun mangler eller vil komme til at mangle. Med et ”tak for ordren” går turen så videre til næste potentielle kunde. De bestilte varer bliver så senere bragt ud – selvfølgelig uden ekstra omkostninger. Postbud Hansen i flot uniform cykler rundt

med breve, pakker og aviser og modtager indbetalinger til den store verden uden for Andst. Desuden har han altid tid til en kop kaffe eller en rask diskussion om verdenssituationen eller skattebogen, der en gang om året bliver lagt frem på kærnerkontoret (eller kan købes til ejendom for 1 kr. 50 øre), så man kan se, hvad folk betaler eller ikke betaler i skat. Skattebogen fortæller med al tydelighed, hvem det går godt for og hvem, der er på vej mod afgrundens rand. Den økonomiske sandhed fortæller ofte en anden historie, end den man kan se og opleve i det daglige! Bogen er uden tvivl årsag til manganen et anerkendende nik, men sikkert også skulende blikke og bøjedede hoveder.

Min barndoms gade (den sydlige del af Markdannersvej) emmer i disse år af nærvær og tryk. Der er altid voksne i nærheden. De fleste mødre er hjemmegående, og der er næsten altid folk ved butikkerne og værkstederne. Pensionisterne, rentierne og rentricerne er som regel altid hjemme, så der er aldrig tomt eller ensomt i gaden. Over for os bor enkefru Pedersen fra Vanggård (Markdannersvej 7). Et rart og slidsomt menneske, der viede den sidste del af sit liv til den ulige kamp mod ukrudtet i den kæmpestore have – og tabte. I nr. 9 har Kirsten Bill, et kært og varmt menneske, sin lille, velindrettede guldsmedeforretning med salg af guldsmykker, sølvtøj, ure og briller på recept. I baghuset til nr. 14 ligger Willy Christensens St. Andst Cykleforretning, hvor han sælger nye og brugte cykler, lapper og reparerer samt forhandler ELSUG støvsugere og PHILI SHAVE barbermaskiner. Willys værkstedsløse er sort og lidt skummelt, og Willy selv er lige så sort på hænderne, der er indsmurt i olie og fedtet snavs fra cyklerne. Men han er spændende at aflægge et besøg ved, når han let krumbøjet og hivende efter vejret på grund af astma og cigaretrykning fortæller en historie, alt i mens han elegant og med håndværksmæssig dygtighed skruer løs på en cykel eller en Skylon eller Diesella ”røvsukker” knal- lert.. Willys verden, sort eller ej, er en naturlig del af gadens netværk – som alle de øvrige er det. For videbegærlige og nysgerrige børn, små som større, er de voksnes verden i de nære omgivelser altid spændende at gå på opdagelse i. Min barndomsgade er ingen undtagelse.

Fra tidlig morgen til sen aften foregår der aktiviteter, som vi med stor og intens interesse iagttager eller selv er en del af. Er man stor nok til at spise havregryn med mælk og sætte tænderne i velmagende fedtemadder, så kan man også bidrage med en eller anden form for arbejdsindsats i dagligdagen. Hver lørdag eftermiddag skal der ryddes op i værkstedet, og gulvet bliver fejet så langt ud i hjørnerne, man nu kan komme for hensatte, bladløse roehakkere, skovle med store revner i livet og tandløse forke, der uafledigt venter på forår og bedre tider. Værkstedet er en sand guldgrube af støvede og fedtede maskiner, der for det meste får overført energien via fladremme, der bliver drevet rundt af store og små remskiver, der sidder på en lang aksel under værkstedets loft. Efterhånden som nye maskiner kommer til, overtager en lille indbygget elmotor arbejdet. Den motoriserede jernsav med dens vuggende bevægelser fortrænger hestene fra deres vante plads i værkstedet og vidner med al tydelighed om, at nye tider er på vej.

Kun svalerne, der år efter år bygger reder på siden af de store loftsbjælker, lader fremskridt være fremskridt og fortsætter ufortrødent arbejdet med at samle insekter til de altid sultne og forslugne unger. På travle dage skal saven også hele tiden fodres med lange jernrør og – stænger, der bliver delt i kortere eller længere stykker alt efter behov og funktion i det videre arbejde. Metaldelene bliver ofte sammen- svejsede til landbrugsvogne, staldinventar, trappegelændere eller jernporte – alt kan laves lokalt og i håndværksmæssig kvalitet, og bliver det. Arbejdet kan dog selv i travle perioder stilles i bero for en kort stund, når en hestetrucken vogn med et læs kogte kartofler fra den store kartoffelkoger bag meje- riet (Gejsingvej 6) langsomt bevæger sig op ad den lille smedebakke med retning mod syd. Det er en sand ”delikatesse” for en rask dreng, at gå ved siden af vognen og spise en nypillet og endnu varm kartoffel. De kogte kartofler er beregnet som foder til grisene hjemme i landmandens stald, men de må pænt vente, til det bliver deres tur til at sætte tænderne i resterne af det kulinariske måltid. Længere nede ad gaden sidder Jacob ”o æ central” (Markdannersvej 20) sammen med sin Olga og passer al te-

lefonisk kommunikation indenbys såvel som udenbys. Går man ind af gavldøren, der vender ud mod Forsamlingshuset, er der et rum indrettet med en imponerende telefontavle med ledninger, der kan trækkes ud, flyttes rundt og sættes i, alt efter hvem folk har brug for at telefonere til. Jacob og Olga ved som regel om folk er hjemme eller har for travlt til at snakke i telefon – en service, der er praktisk og tidsbesparende for alle parter. Drejer man på det lille håndtag på siden af vores sorte, men guldstaf-feredede gaffeltelefon fra JTAS, får man centralen. Så siger man det nummer, man vil ringe op til. Numrene er til at huske og de er normalt tildelt i den rækkefølge folk har fået telefon i centralens område. St. Andst Brugs har nr. 6, manufakturhandler Bendesen (Markdannersvej 26) nr. 8, smed List (Markdannersvej 33) nr. 21, tømrer Andersen (Frederiksbergvej 8) nr.28. Vores eget nummer (smed Winther) var 63. Carl S. Fallesen, der sælger Taarnhøj, Waldeck, Hunter og Sparta cykler, forhandler radioer af alle mærker samt udlejer højttaleranlæg og staalbaandsoptagere, får tildelt St. Andst nr. 99. Udviklingen er også begyndt at sætte sit præg på antallet af telefonnumre.

På St. Andst Kro er fjernsynet, ”det nymodens pjat,” nu installeret i ”slyngelstuen”, og når der en sjælden gang er fjernsyn for børn eller et godt prøvebillede, får vi lov til at sidde på gulvet og stirre op mod det lille flimrende sort-hvide fjernsynsbillede højt oppe på væggen. Lørdag den 10. maj 1958 sender TV følgende programmer: 9.00: Prøvebillede, 13.30: Prøvebillede, 20.00: Aktuelt og 20.15: Lørdagskalejdoskop (broget underholdning med vekslende solister og Hans Peder Åses orkester). Ude i kroens baggang kan vi købe is fra den store kummefryser – hvis pengene den dag rækker til det – ellers må prøve-billedet stå for sig selv!

Hver fjortende dag henter vi den store udlejnings-vaskemaskine med skorsten, to store hjul og løftehåndtag a la en trillebør hos slagter Hansen (Markdannersvej 52).. Ned ad den store bakke ved smed List går det i vild galop (turen tilbage er langt værre og særdeles op ad bakke – hvor er Arbejdstilsynet og den samlede Børnekommission henne, når der er mest brug for dem?!). Vel hjemme fyres der op i kedlen under vasketromlen og en lang og møjsommelig vaskedag ligger forude. Vaskekonen Johanne Jensen dirigerer sammen med min mor slagets gang, og tøjet bliver skinnende hvidt og hængt til skue i lange rækker. Messinghanen, der bruges til at tappe vandet ud af vaskemaskinen, kan tages op og anvendes som seksløber inden turen går tilbage til slagter Hansen.

Drengedrømmene, om gamle dage i det vilde western og kaptajn Mickey med det drengede udseende og dobbelt revolverbælte fra de små tegneseriehæfter købt i Tatol, lever i bedste velgående og skal man lokalt opleve gamle dage, så trasker man en tur over på Vanggård for at opleve staldkarlen Kristian. Han må mindst have været hundrede år – altså set med barneøjne – et menneske fra en helt anden tidsalder – og alligevel! Han passer og plejer arbejdshestene – sover i et lille værelse for enden af hestestalden og arbejder iført træskostøvler og slidstærkt arbejdstøj. Senere bliver hestene og Kristian erstattet af en lille grå Ferguson med metalsæde og gummihjul. Ny teknologi er langsomt ved at tage over og den vidunderlige duft af gamle dage forsvinder efterhånden, som hestepærerne tørrer ind. Vasketøjet lugter til gengæld ikke af gylle og natten efter en vaskedag sover man vidunderligt i det nyvaskede sengetøj uden tanke om fremtiden og alle dens udfordringer for en lille dreng i en stadig større verden.

I anden halvdel af halvtredserne begynder den gryende centraliseringstanke fra de større byer også at ramme de små landsbysamfund. Stordriftsfordelene på skoleområdet bliver vendt og drejet på mange møder i Sognerådet. Det er efterhånden svært at tiltrække lærerkræfter til de små skoler – men en helt ny skole med moderne undervisnings-lokaler, egen gymnastiksal og centralvarme samt lærerboliger i skolens nærhed, må være vejen frem. Under de mange drøftelser for og imod sidder Sognerådets medlemmer i mødelokalet på Alderdomshjemmet (nu Efterskolen) og skuer ud over de grønne og gule marker, der grænser op til Hovedvejen. Det er selvfølgelig her ”de nye tider” skal placeres. Men det

sker ikke uden sværdslag. God og udbytterig landbrugsjord til dyrkning af korn og kålroer skal dermed afløses af ”brødløs” pædagogik og boglig uddannelse. Der er folk, der mener, at verden nu helt er af lave, når man påtænker at træffe så vanvittig en beslutning. Men Sognerådet står fast. Fremtrædende og stolt skal skolen placeres ud mod Hovedvej 1, som et synligt bevis på, at nytænkning og fremsynet-hed også er nået til vores lille del af den store verden.

Den samlede pris for skolen, med indbygget lejlighed til lærerinde frk. Carlsen, pedelbolig, 4 lærerbo-liger og garageanlæg, siges at beløbe sig til den svimlende sum af ca. 1 million kroner. Men så er der også ”træk og slip” toiletter med fuldt udsyn både for oven og for neden samt moderne auditorium til fysikundervisning og fremvisning af 16 mm spolefilm på det supermoderne Bell & Howell anlæg. Ud over de to skoler i St. Andst er der skole i Gamst, Gejsing og Lille Andst. I årene fra 1958 og fremefter bliver de alle samlet i Andst Centralskole, der i storhedstiden har flere end 200 elever, 2 spor på de fleste årgange, egne skolebusser kørt af Anna og Arne Mathiesen (Frederiksbergvej 40) og i en perio-de 8. klasse for de, der ikke vil gå realskole- eller gymnasievejen.

Den ny centralskole bliver bygget på marken ved siden af mit barndomshjem, så jeg kan på tæt hold følge med i byggeriet. Det er imponerende at se, når Arne og Vilmar Ebbesen med deres Nuffield trak-torer med gabende og umættelige jordskovle ”mulder af”, der hvor skolen skal ligge - og med jorden forme de største bjerge, Andst nogensinde har set. Men byggeriet er hårdt arbejde og for jord- og be-tonarbejderne med trillebør og skovl er det til tider næsten umenneskeligt at køre og skovle beton, når sommervarmen bager ned over den store og pulserende byggeplads.

Tydeligt i erindringerne står endnu den dag, da en af murerarbejdsmændene får solstik og må ”indfanges” af Falck folk (iført spidsbukser og langskafede støvler), der med baa buu udrykning og gult flag på den sorte ambulance er ankommet til byggepladsen under stor bevågenhed. Men byggeriet skrider planmæssigt frem, lokale håndværkere (og deres svende) som murer Høst (Gejsingvej 8), sme-demestrene List og Winther o.a. med hjælp fra store firmaer fra bl.a. Kolding gør et solidt stykke ar-bejde, og stadig står skolen strunk og stærk, som den dag, den blev født ud af den sorte muld. Men endnu ligner landsbyen mest sig selv og gamle dage.

Årstidernes skiften bestemmer livsrytmen. Foråret og sommeren står helt i landbrugets tegn. Markerne pløjes og harves med hestespand eller de fremstormende traktorer, som den lille grå Ferguson, David Brown, Allis Chalmers eller Farmall med de tætsiddende forhjul og amerikanerlook. I sensommeren høstes de gule byg-, havre-, hvede- og rugmarker med selvbinder, der ubønhørligt spytter det ene neg efter det andet ud af det tekniske vidunder af et McCormick bindeapparat langt hurtigere end en erfa-ren bondekone kan nå at slå bånd om kornstråene, så de danner et neg. Negene sættes i skok (normalt 4 – 6 par neg), så marken langsomt men sikkert dækkes af noget, der ligner små stråtede huse, der snart efter indtages som bolig af markmus i den fødedygtige alder!

Når de soltørrede neg skal køres i lade, får jeg på Vanggård ofte lov til at ”køre frem” i første gear og i et tempo, så karlene fra to sider kan nå at forke negene op til den, der ”lægger” vognen på en måde, så hele læsset ikke vælter på hjemturen over den ujævne mark til det midlertidige ophold i laden eller til direkte tærskning i det store Dronningborg tærskværk, med et utal af roterende remskiver og sveden-de mænd indhyllet i støv og spektakel. Med efterårets komme starter roeoptagningen, Kålroer og suk-kerroer bliver med håndkraft toppet af og lader sig modstræbende trække op af jorden. Aftopningen sker med et hakkeliggende instrument med et vandret blad til at skære den grønne top af roen og to spidse tænder, der bruges til at hive roen op med. Med en mangetandet roegreb læsses de så på en landbrugsvogn og køres til det sted, hvor opbevaringsstedet (roekulen) for vinteren skal være. Et slid-somt og møjsommeligt arbejde, der giver beskæftigelse til mange landbrugsmedhjælpere, men så san-

delig også et stort antal børn, der på den måde bidrager til familiens udkomme. Sukkerroer til levering i Assens på Fyn placeres ved nærmeste vej klar til afhentning af en af Holger Linnets Scania lastbiler fra Andst Station (Gl. Stationsvej 4) eller Karl Nielsens (Frederiksbergvej 3) røde Mercedes Benz lastbil med anhænger. Læsningen af det store vogntræk kan stå på i timevis, når stærke overarme med roegreb skal flytte de mange tons fra jorden og op på lastbilens lad. Roesæsonen giver også stor travlhed i værkstedet, så der er meget at se på og følge med i. Så føles tiden heller ikke så lang, før efterårets altoverskyggende begivenhed indtræffer. Julekataloget med de ”mange drømme” fra Daells Varehus i København imødeses med spænding, og ønskesedlerne ligger klar til at blive udfyldt med bestillingsnumre og navne fra de glitrende legetøjssider. Til aftensmad er der naturligvis kogt, moset kålrabi, der sættes til livs i et tempo, der underbyder de drøvtyggende røde danske malkekøer på marken bag smedjen.

Efterhånden som sensommerens smålune dage og aftner forsvinder mere og mere bag Lyngbakkerne, indtræffer aftenmørket så tidligt, at Pedersen Granly allerede omkring spisetid starter dieselmotoren (fra en ophugget fiskekutter), der trækker en generator, som leverer strøm til husets elektriske installationer. Med lyden af en sagte og monoton tøffelyd a la en fiskekutter i kanten af Søengene og efterårets og den kommende vinters sikre tegn på naturens underfundige forandring fra grønt til brunt og ingenting, starter forberedelserne til årets sidste to store begivenheder, julens højtide med al dens glans og nytårets komme med hvad dertil hører af traditioner og fest i gaden. Liggende på gulvet i stuen med hovedet tungt hvilende i hænderne, der agerer støtteben, studeres det nye Julekatalog fra Daells Varehus. Valget af årets største gaveønske står mellem et Ingeniør sæt med 206 dele til en pris af 27,50 kr., der beskrives som ”et underholdende Legetøj, der udvikler både Øjemål og Fingerfærdighed” og ”et batteridrevet Tog med Lokomotiv og tre Godsvogne” til 29,85 kr. Toget er af ”Metal i flotte Farver og kan køre både frem og tilbage på Skinnelegemet (120 cm med Krydsspor)”. Valget er svært og forstyrres hele tiden af tankerne, som kredser om det lille elektriske Märklin tog, der suser rundt bag glasruden i Hobby-forretningen i Søndergade i Kolding. Det er helt sikkert det allerhøjeste ønske, men det er alt for dyrt. Det ved jeg godt inderst inde – men alligevel! Juleturen til det smukt pyntede Kolding er overstået på en lørdag eftermiddag med et besøg i Engelsk Beklædnings Magasin (øv, bløde pakker igen) og et kig i de mange strålende butiksvinduer med alle deres lokkende og ofte uopnåelige tilbud. Resten af julegaverne købes lokalt eller kommer kort før juleaften i den brune kasse med de mange hemmeligheder fra Daells i København. Afgørelsen falder ud til fordel for Ingeniør sættet (nr. 7200F noteres omhyggeligt på ønskesedlen) – det vil være ærgerligt at stå med to togsæt, hvis nu julemiraklet skulle indtræffe i form af en blå Märklin æske med cellofanvindue med indkig til drømmen af et modeltog. Den første lørdag i december pynter landsbyen til jul. Sidst på dagen, når kaffemøllens store hjul i St. Andst Brugsforening holder stille, går butikkens personale i gang med at etablere årets juleudstilling i de store butiksvinduer ud mod Markdannersvej og Gejsingvej.

Der sættes en betydelig faglig ære i at lave en flot og indbydende udstilling, der helst skal overgå sidste års med hensyn til udformning og fantasifuldhed. Søndag morgen står jeg tidligt op, og så er det raskt af sted ned ad gaden. Der er lige tid til at kaste et blik på manufakturhandler Bendesens (Markdannersvej 26) to udstillingsvinduer med tøj og tilbehør til store, meget store og små. Er man til bløde pakker, er der et rigt udvalg i såvel manufaktur, konfektion som trikotage artikler – alt lettere tilrøget, da Bendesen altid træffes med tændt cigar og målebånd om halsen bag disken i den tætpakkede forretning med hylder fra gulv til loft indeholdende lige fra stof i metermål til sytråd og bukseknapper. Næste og lange stop er Brugsens vinduer. Smukt er de pyntet, og den ene overraskelse efter den anden rammer øjets nethinde med julegaveforslag i alle afskygninger med det sidste nye fra den store verden og hengemte ting, der overlevede sidste års julehandel. Lang tid står jeg med næsen trykket ind mod den decemberkolde butiksrude og studerer nøje hver enkelt del før der rykkes til næste rude med

nye vidunderlige ting og nissestads. Med kolde hænder og fødder, men varm om hjertet, trasker jeg efterfølgende hjem til de lune stuer og aflægger opstemt beretning til resten af den lille familie, der er bænket med morgenbrød og Jyllands Posten.

Op mod jul er det også tiden at aflægge barber Aage Thomsens frisørsalon (Vestergyden 23) et besøg. Salonen ligger til venstre for hovedindgangen og i det lyse lokale med det store salonvindue står den store barberstol, der kan hæves og sænkes alt efter kropsbygning og højdemål. Jeg er så lille og spinke, at barber Thomsen lægger et bræt hen over de to store armlæn, det er så her jeg sidder, når den elektriske klipper pløjer sig vej gennem håret og efterlader en bibobbet (meget kortklippet) hårbund. Alt imens sidder jeg og kigger på de store flotte og grønne "Esprit de Valdemar" flasker med Gåsetårnet som skruelåg. Når klipningen er færdig, tager barber Thomsen en af de store flasker og fylder håndfladerne med den velduftende væske og gnider det ind i håret og hårbunden. Strithåret og i en tåge af Esprit de Valdemar begiver jeg mig efter endt behandling igen ud i byens pulserende liv, mens Aage Thomsen fejer de sørgelige rester op og gør klar til den næste klipning eller en kyndig og sikker rundbarbering med en særlig udformet og meget skarp barberkniv. I julemåneden aflægges der et besøg i byens frysehus (en lille bygning bag kroen) for at finde og klargøre det kød og de grøntsager, der i løbet af året er frosset ned til brug ved denne højtid. Det mørke og kølige rum er fyldt med indmurede frysebokse med låg og lås, og de lejes af familier, der ikke har en frostboks i hjemmet.

I de sidste dage før jul er stemningen i landsbyen intens og forberedelserne store. Vores hus dufter af hjemmebagte småkager, klejnekogeri og julesylte kogt af det bedste på grisens hoved. Jeg cykler op til slagter Hansen (Markdannersvej 52) for at hente flere lag friskskåret pålæg og medister i centimetermål. Slagterforretningen emmer af kølig friskhed, juledufte og julestemning. Okse- og flæskefars kommer i en lind strøm ud af den store hakkemaskine og vikles sirligt ind i pergamentpapir og brun indpakning – "Et pund oksefars, så gerne – var der elles andet? Hils hjemme og ønsk Glædelig Jul." Hjemmelavede rulle- og spegepølser smiler om kap med hver deres hvide fedtmarmoreringer for at gøre sig til og blive en del af den traditionsrige frokost 1. juledag.

Lillejuleaften efter spisetid sætter min far det nyfældede og velduftende juletræ ind i vores lille spise-stue, lukker døren og binder dørhåndtaget forsvarligt fast til vores væghængte bogreol med et tykt stykke reb. "Juleaften" står nu bag den lukkede dør - og ventetiden til, at døren igen åbnes, synes uendelig lang. Alt mens tusemørket og julefreden langsomt sænker sig mellem hustagene i landsbyen og lysene tændes bag de duggede forsatsvinduer forbereder indbyggerne sig på, som myrer i lange rækker, at bevæge sig op mod kirken for at modtage julebudskabet fra den prægtige prædikestol og i højtideligt fællesskab synge de velkendte julesalmer.

Kirken fyldes til bristepunktet af forventningsfulde børn og andægtige ældre, der med fred i sindet folder de ru og barkede hænder for at takke for endnu et år på denne velsignede plet. Graver Peder Pedersen (Markdannersvej 24) sætter hele tiden ekstra klapstole op i kirkens midtergang for at skaffe plads til alle. I skæret af julelysene i den smukt pyntede kirke holder pastor Birkeland (præsteboligen, Markdannersvej 1) den traditionsfyldte og næsten forudsigelige juleprædiken. Under en af salmerne rejser en større gruppe mænd (og enkelte kvinder og børn) sig fra kirkebænkene for i langsom procession at bevæge sig op omkring altret og i anonym offentlighed lægge en offergave med tanke på de, der mangler og har brug for hjælp.

Vel tilbage på plads nikkes og mumles der sagte – jo igen i år ligger der blandt småsedler og mønter en plovmand (500 kr. seddel/nutidsværdi i forhold til år 1960 ca. 5000,- ifølge Danmarks Statistik). Hjemme venter anden lunt og godt i ovnen med en sveske- og æblefyldt mave og steger i sit eget fedt endnu intetanende om, at den vil ende sine dage som et sølle, afpillet og værdiløst skrog. Tilbehøret

bliver færdiggjort og serveres sammen med anden. Efter middagen hjælper alle, undtagen min far, med at tage af bordet og få opvasken klar. Selve døren til juleaften er nu klar til at blive åbnet. Den store knude bliver bundet op og rebet slipper modvilligt sit faste greb om dørhåndtaget og døren glider langsomt op. Der står det smukkeste træ i verden i al sin glans og med strålende julelys og tager imod med åbne grene, gaver forneden og sølvstjerne i toppen.

Hånd i hånd går vi rundt om træet syngende julens salmer med alt for mange vers for en spændt lille dreng, der kun venter på at se pakkernes indhold. I mine tanker må salmedigtere som Grundtvig og Ingemann være født som voksne uden en barndoms jul, ellers ville de ikke have skrevet mere end et vers i hver julesalme. Endelig bliver gaverne fordelt. De hjemmestrikkede uldstrømper fra tante Anna bliver pænt lagt ved siden af Ingeniørsættet fra Daells og bogen ”På æresord”, der er ” en dejlig bog for 10 – 13 årige, fyldt med spænding og frisk gåpåmod”. Pris: 8,75 kr.

I dagene op mod Nytårsaften aflægges St. Andst Brugsforening flere gange et besøg. I butikken kan der (lovligt) købes enøres kinesere i bundter, gule Tigerlyn og blå kanonslag til henholdsvis en eller to kroner. De blå kanonslag er udstyret med en tændstiks lignende lunte, så de er lettere at antænde i tilfælde af dårligt vejr. De få kroner, jeg har sparet sammen, bliver nu byttet til kinesere og kanonslag. Hjemme i gæsteværelset på loftet sidder min mormor og tante på hver deres seng og glæder sig over julens samvær og udveksler tanker og meninger om livet og dagen. Jeg føler trang til at vise dem min krudtbeholdning og sætter mig på gulvet mellem de to senge og fremdrager det ene kanonslag efter det andet. Med al tydelighed viser de deres gru og væmmelse over for det indkøbte.

Værelset varmes op af en el-ovn udstyret med glødetråde bag et metalgitter. Faget ”Natur & teknik” eksisterer endnu ikke i skolen, men det forhindrer jo ikke en lille nysgerrig og videbegærlig dreng i at gå på opdagelse i de fysiske love. Jeg vil undersøge hvor tæt på en glødetråd, man kan holde de nye tændstiklunter, uden at kanonslaget antændes. Den første del af forsøget er velgennemtænkt, den anden del – resultatet af forsøget – knap så gennemtænkt. Det viser sig, at luntene ikke skal særlig tæt på glødetråden, før den antændes – men hvad stiller man op med et tændt kanonslag i et lille værelse med celotexvægge, lukket tagvindue, to senge og to elskelige, ældre mennesker, der er kommet for at tilbringe nogle dage i fredelige omgivelser. Med et vildt hvæsende kanonslag i den ene hånd og handlingsslammelse i den anden, når jeg ikke at sige noget, men smider kanonslaget ind under den ene seng for ligesom at afbøde virkningen lidt. Braget er øredøvende og min tante og mormor, der begge har oplevet og overlevet to verdenskrige, tror den tredje er brudt ud og deres sidste time kommet. Begge overlever dog ”krigen” uden større skader, men i årene derefter hører min mormor ikke helt så godt som tidligere, men det er nu nok aldersbetinget!

Årets sidste aften fejres med grønlangkål og man aflægger besøg hos hinanden med et ” tak for det gamle år og Godt Nytår ”. Overstadige unge mennesker drager gennem byen og ønsker godt nytår ved hoveddøren, mens andre samtidig går ind ad bagdøren og fylder gær i lokummet med et boblende og ”opløftende” resultat til følge. Først på aftenen og omkring midnat genlyder landsbyen af kanonslag og kineserhvæs. Man fornemmer, at Brugsen har haft et godt salg af fyrværkeriartikler.

Januar starter med kulde og sne. Holger Linnet har på sin lastbil før jul fået påmonteret det store stativ til fastgørelse af spidsploven og der er anbragt to store projektører på taget af førerhuset. Østenvinden tager til og snedriverne vokser hastigt i takt med vindens susen hen over de vidtstrakte marker. Vejen mellem byen og stationen er svær at holde åben og på vores vej ligger driverne visse steder meterhøje. Langs vores raftehegn ind mod skolen dannes en kæmpedrive, der er så høj, at jeg graver en tunnel ved fortovet, så man kan gå oprejst gennem driven og på den måde komme i skole. I buldrende mørke og snestorm kæmper Holger Linnet og vejmand Viggo Fallesen en næsten umenneskelig kamp mod

snemasserne. Viggo bestemmer, hvor der skal ryddes sne, og Holger forsøger at finde vejen i skæret af lysstrålerne fra de to lygter på taget. Søen i Anlægget fryser til og min far laver selv et par skøjter til mig. De er hulslebne som de ”rigtige” skøjter og bindes fast på mine gummistøvler. Det fungerer fint, men det er hundekoldt for både tær og fingre, der helt sikkert venter på forår og varmere dage.

I januar og februar er det bakkede land omkring Andst dækket af sne i brugbare mængder. På de skrånende marker bag kirken står jeg på ski. Med tilløb på det flade stykke ved Hovedvej 1 går det stærkt ned mod den lille skov bag ved den gamle skole. Kun skal jeg passe på ikke at køre ind i hegnet, der omkranser den dybe branddam midt på marken. De lange træski har jeg fået af Jeppe Ravn (Markdannersvej 16), og de ligner noget, der har været med i krigen 1864. Snevejr er udevejr, og sammen med de andre drenge bygger jeg snemænd og snehuler i stort antal og vasker tøserne, der hyler af glæde eller løber hjem og sladrer – alt efter temperament og hårdførhed! Men foråret og den lyse tid ligger og venter i horisonten. Et sikkert forårstegn er, når vejmandene begynder at nedtage de mange snehegn, der med jævne mellemrum står på markerne ved særligt udsatte vejstrækninger. Driverne kryber sammen bag snehegnene i stedet for på vejen – men det fungerer nu ikke altid efter hensigt og vindretning.

Forår betyder også fodbold. Sømmene i træknopperne under mine gamle fodboldstøvler bankes på plads og så går turen op til stadion, der ligger smukt omkranset af store træer på et areal syd for hovedvejen (nu smede og maskinforretning). Det lille undselige klubhus med dunkle omklædningsrum til hjemme- og udehold er til venstre for indgangen. Jeg husker endnu mange dygtige seniorspillere, som tryller med bolden og kan sparke som en hest. Stemningen på tilskuerrækkerne er altid høj, og der klappes ivrigt og anerkendende, når målmanden, Hans Skov Jørgensen, med kasket og handske a la landsholdmålmand Henry From, kaster sig i fuld længde og redder, eller ”Sjaffe” for syvende gang rammer overliggeren og er nær ved og næsten. Skydes der over målet, høres der undertiden hvinende bremses ude på hovedvejen, når den hårde læderbold rammer en forbikørende bil. Så er det helt klart en selvhenter, og kampen sættes i stå, ind til spilleren har afklaret sagen med bilisten. På vej til eller fra stadion aflægger jeg ofte et besøg hos Ester i Isgrotten (Vestergyden 1). Hun ”har alt i Is og Chokolade, Brød og Kager samt forhandler Rugbrød fra Bagermestrenes Rugbrødsfabrik”. Butiksvinduet vender ud mod hovedvejen og tiltrækker også bilister og andet godtfolk. Ud mod Vestergyden har Esters mand, Edvard Nielsen, benzinstandere og reparerer cykler, knallerter og biler i en værkstedsbygning ved siden af Isgrotten.

Bilerne overhaler nu hestene indenom både med hensyn til antal og hestekræfter, og det sætter også sit præg på landsbyen. Benzinen til vores bil og varevogn købes enten hos Edvard eller hos Ella og Louis Christensen (Rolykkevej 4), der ved siden af landbruget driver et Esso tankanlæg, der ligger på gårdspladsen ud til hovedvejen. I et metalskab med indkig står der oliedunke og oliekanter til påfyldning af livsnødvendig motorolie eller den sidste olie til biler, der er ved at geare ned og køre til vejs ende. I krydset ved Alderdomshjemmet kører Jes Jessen i mange år lige over hovedvejen uden stop, men som tiden går, ligner det mere og mere russisk roulette – men som han selv siger: ”Alle ved jo, hvilken vej jeg plejer at køre.”

I værkstedet mærker min far også den stigende biltrafik. Ofte og oftere høres vildt bremsende biler efterfulgt af et enormt brag. Han smider, hvad han har i hænderne og løber de hundrede meter op til hovedvejskrydset for at hjælpe de tilskadekomne eller fastklemte, indtil ambulancen fra Falckstationen i Vejen når frem. Det er værst, når lokale, han kender særlig godt, er blandt de kvæstede, og det tager lang tid at bearbejde og overvinde sådan en ”oplevelse”. Den hastigt stigende mekanisering af landbruget med mejetærskere, enkornssåmaskiner til roefrø, grønthøstere og aflæsservogne samt traktoreri alle størrelser og farver betyder samtidig, at folkeholdene på gårdene ganske langsomt svinder ind og

bevirker, at en stadig større flok ”overflødige” landbrugsmedhjælpere, daglejere, husassistenter og arbejdsmænd søger mod byerne for at arbejde på fabrik eller ”stå i butik”.

Lokalt bliver de gamle skolebygninger og nedlagte husmandssteder solgt til iværksættere, der vil være en del af industrialiseringen. Strikkeri, model-skibsfabrik, strømpefabrik og glasfiberfabrik er nogle af de navne, der nu og i de kommende år vil indgå i lokalområdets udvikling fra bondesamfund til bosamfund. Men endnu holder fiskemanden på parkeringspladsen ved Alderdomshjemmet en dag hver uge med friske forsyninger, og de dage får vi rødspætter, sild, skrubber, hornfisk eller stegt rogn til aften - eller i værste fald kogt torsk med stive ben og sennepssovs. I slagter Damgaards Opel Olympia Rekord varevogn (fra Gesten), der kører rundt i byen med alt i kød og pålægsvarer ses et tydeligt tegn på de store forandringer i landbrugslivet.

Mængden af hakket hestekød til rimelige priser vokser i takt med, at det er den lille grå Ferguson og andre jernheste, der spændes for vogne og maskiner. Nedgangen i antallet af heste på gårdene mærkes også ved den årlige ringridning på Ringriderpladsen (Ryttervænget/Ryttervejsområdet). Hestene skifter udseende fra store og kraftige muskelbundter til mere elegante og smidige hobbyheste, der aldrig rigtig har prøvet livets hårde vilkår som heltidsansat i landbruget. Ryttere fra nær og fjern, oftest klædt i sort og hvidt, ankommer i stort tal og drager inden selve ringridningen i samlet procession gennem byen. Et flot syn at skue for de mange tilskuere samtidig med, at næseborene pirres af duften fra varme nedfaldne hestepærer. På ringriderpladsen er Karl Niensens anhænger midlertidig kørt væk, græsset slået og galgerne gjort klar til den store begivenhed. Ring efter ring pilles ned, og til sidst kan kongen forlade pladsen med oprejst pande og skinnende laurbærkrans.

Med forår og sommer er det også tid for reparation og vedligehold af huse, værksteder, stalde og lader. Glarmester Aksel Petersen (”lille Aksel”, Anlægsvej 1) cykler rundt med nye vinduesglas og kitter dem forsvarligt fast der, hvor ”udsynet” i løbet af vinteren har slået revner eller helt er faldet til jorden. Bag ved St. Andst Brugsforening hentes læsket kalk, der bruges til den årlige kalkning af blege og afskallede vægge. Den læskede kalk ligger i en kalkgrube, hvis sider kun lige rager op over jorden og det hele er overdækket med blik tagplader. Kalken slæbes hjem, og kalkkosten støves af og gøres klar til en ny omgang stryg. Til pinse danser solen traditionen tro hen langs de hvide facader, og de endnu ukalkede vægge slår skamfuldt øjnene ned og trækker mørke skygger i det ellers smukt lysende landskab.

Det smukke, gamle træ med de favnende grene som platform for det store overblik over en landsby i forandring solidt forankret med rødder langt tilbage i fortiden viger uigenkaldeligt for udviklingen på pladsen foran værkstedet. Saven sætter sine tænder i den skurvede bark og bid for bid fjernes livsgrundlaget for kronen, der i generationer har båret frugt i rigelige mængder. Nu er det slut.

Hvor selvbinderen med lethed kunne tilbringe dagen under det skyggefulde træ, kræver de nye mejetærskere luft til at skære tænder, vise styrke og handlekraft og fordrer plads til servicering af snegle, solde og akshævere. De første traktortrukne (bugserede) mejetærskere af mærket Dronningborg, som min far har solgt til udviklingsparate landmænd, ankommer på en lang godsvogn til Andst station og bliver rangeret ind på sidesporet for enden af stationens pakhús. Som bybud for guldsmed Kirsten Bill cykler jeg med jævne mellemrum den ”meget lange” kilometer op til stationen for at hente pakker med ure eller sølvtøj – ofte fra sølvvarefabrikken Cohr i Fredericia. Strid modvind og slagregn kan gøre turen ekstra lang, kun tanken om, at fru Bill har en krone parat ved hjemkomsten som betaling for turen, gør at jeg knokler på, det bedste jeg har lært. De store træer og ejendommene langs Stationsvejen bruges som pejlemærker for, hvor langt jeg er kommet i kampen for kronen, der ofte og hurtigt anvendes til køb af kortvarige forbrugsgoder som is, piratos eller lykkeposer med et ukendt og dragende ind-

hold. Men en vognladning mejetærskere er noget ganske andet og større – det er fremskridtet, forklædt i metal og gummi, klar til at ”fortære” en hel hær af daglejere, forkarle, landbrugsmedhjælpere og træer, der har slået rod på udsatte steder og nu står i vejen. Med største fornøjelse og helt uden betaling lægger jeg vejen forbi stationsbygningen for at beundre de orangefarvede giganter – et ”historisk øjeblik” set med barneøjne Stationen er porten til den store verden.

Den lille stationsby vokser op omkring jernbanen, der ved etableringen ikke ønsker at slå et slag omkring Andst by, og huser på tidspunkter bl.a. Afholdshotel, mølle (Andst Korn & Foderstofforretning - først med møller K. Strøm, senere Marinus Jensen og Kaj Jørgensen), købmandsforretning, vognmand, entreprenør og boliger til banearbejdere. De brune motortog med gitre for førerhusets vinduer eller de nye MY diesellokomotiver med lange personvogne gør ophold, vinduerne trækkes ned og når jeg står på perronen hører jeg ord og stemmer fra folk, der taler på en anden måde, end jeg er vant til. Fin københavnsk, syngende fynsk og sindig vestjydsk blander sig elegant med stationspasser Aksel Nielsens (Krogen 6) fløjtelyde som signal til afgang mod Lunderskov eller Vejen og videre mod andre stationer eller Englandsbåden i Esbjerg. Inde i den smukke stationsbygning (Stationsvej 16) har stationsmester Balkov det store overblik over trafiksituationen og styrer signalerne med lange skinnende håndtag placeret i karnappen, der vender ud mod perron 1. I det lidt dunkle venteværelse er der bænke til de ventende passagerer. Til højre for indgangsdøren er billetlugen, hvor drømme og længsler bliver omsat til små brune billetter med pris og destination påtrykt. Omkring ankomst- og afgangstidspunkterne er der altid liv på perronerne. Folk i lange frakker bærende på brune kufferter vandrer rundt, og børn, barnevogne og ”andet rejsegods” står klar til afgang mod fjerne horisonter eller næste stop.

Min storebror (Marius) og jeg stiger en gang imellem selv på toget for at besøge vores mormor i Tinglev. Konduktøren får af min mor at vide, hvor vi skal skifte tog, og hvor vi skal stå af igen. Så sørger han for resten, og vi når altid helskindet frem. Statsbanernes service er uovertruffen og særdeles kundesvenlig og så længe folk som stationspasser Aksel Nielsen og andre sætter kunden i centrum og udfører deres arbejde med faglig stolthed, er banens drift i sikre hænder og en helt naturlig og uundværlig del af lokalsamfundets infrastruktur.

Årets skoleudflugt til H.C. Andersens hus i Odense foregår også med tog. Vi vinker farvel til de bekymrede mødre, der har taget opstilling på perronen, og drager ud i den store verden for at finde eventyret og de mange prinsesser. Til aften er vi hjemme igen - sprængfyldt med oplevelser og indtryk fra en storby i konstant bevægelse. Dagen derpå venter skolen med staveord, diktater og regnestykker i lange kolonner, der uafsladligt proppes ind i de små hoveder af energiske lærere og lærerinder. Skoledagen starter med, at vi klasse for klasse stiller op på to rækker foran hovedindgangen. Klassevis går vi så under ordnede forhold ind til det lokale, hvor vi skal være. Det gentager sig efter hvert frikvarter. Kun duksene er inde i frikvartererne, og de kan let kendes på et træskilt, de har hængende på brystet, med påskriften: DUKS. Duksene sørger for at hente træpennalhusene med skubbe-låg i depotet, så alle er klar til at skrive og regne fra timens start. Vi ser spolefilm og lysbilleder fra historiske begivenheder og den biologiske og botaniske verden. En gang om året er Skolekommissionen med pastor Birkeland i spidsen på besøg for at overvære undervisningen og høre, at vi bliver eksamineret i årets pensum. Med øjne i nakken og svedige hænder læses og løses i bøger og hæfter. I frikvartererne leger vi ”tuttelut” eller flytter sten i de malede hinkeruder og pigerne sjipper eller hopper i langreb. Ind i mellem afbrydes legen af en rask slåskamp med en kødrand af interesserede tilskuere, som med passende og upassende tilråb opildner kamphanerne. Det hele ender som regel med, at de formastelige deltagere i slagsmålet stilles under skolens ur til afkøling og offentlig beskuelse, når klasse efter klasse vandrer ind efter endt pause. De første år på den nye centralskole oplever vi også en gang om året et sælsomt optrin. Ind i skolegården ruller vogne med en samling af dyr fra eksotiske steder i verden, og i dette menageri kan vi så gå rundt og fodre dyrene med majs og sukkerstykker, som menagerifolkene sælger

til os, for på den måde at tjene lidt til dagen og vejen. I middagspausen fortærer vi selv den medbragte mad i spiserummet i skolens kælder. Der breder sig hastigt en duft af spegepøsemadder, kartoffelskiver og makrelsalat iblandet duften af sure sokker og hyppige næsesnøft. Der pakkes ud, byttes madder og gumles igennem – i sådan en stund er skolelivet og samværet ikke det værste, man har!

Centralskolen er en af Andst Kommunes store arbejdspladser og sætter dermed sit tydelige præg på byen. Kommunen ejer 4 lærerboliger placeret ved skolen og næsten lige så mange rundt om i byen. Pedellen bor på skolen og har en hel lille hær af rengøringsdamer ansat, og tilsammen sørger de for, at skolen altid fremstår ren og velholdt. To skolebus-chauffører får også deres udkomme ved at arbejde for skolen. Samtidig leverer byens håndværkere og handlende serviceydelser og varer, der er med til at holde liv i erhverv og forretninger, der er hårdt presses på økonomi og indtjening i en tid med store forandringer. Skolens lokaler og personale er en naturlig del af lokalområdet aktiviteter og interesse-felter. Husflidslokalet i skolens kælder benyttes flittigt af en del af sognets indbyggere, andre bruger skolekøkken, gymnastiksal og øvrige lokaler til foreningsaktiviteter og møder, og skolens lærere yder serviceydelser ud over det rent undervisningsmæssige. En gang om ugen kan vi hos klasselæreren for opsparede midler, f. eks. en krone, købe sparemærker (ligner små frimærker) som klistres ind i en lille sparebog. Når den er fyldt afleveres den i Sparekassen (Vestergyden 25 – den oprindelige sparekassebygning eksisterer ikke mere) og jeg kan få pengene udbetalt – eller endnu bedre – få beløbet skrevet ind i den brune sparekassebog, så de bliver sat på renter. Alt skrives med blækpen og stemples efter alle kunstens regler og Sparekassens ansatte nikker anerkendende til en stolt lille opsparer, der har taget ved lære af Peter Spar og vendt ryggen til Søren Sold (to tegneseriefigurer fra opsparingsmaterialet).

Andre nyder også godt af skolens nærhed. I Marie Ravns sort-hvide SLOTS iskiosk, der står i haven ved siden af huset (Markdannersvej 16) udgør skolens elever en solid kundekreds. Raketsodavandsis med chokoladetop koster 25 øre, hjemmelavede vaffelis med jordbærsyltetøj noget dyrere og dragende lykkeposer med ukendt indhold kan erhverves for et overkommeligt beløb. Marie Ravn har med stor forretningssans stillet dem bag kioskens glasskydelåge så øjnene nødvendigvis må flakke mellem lokkende isreklamer og ukendt lykke. Den slags valg er altid svære, og der er ikke råd til fejltagelser! På lune sommeraftner er Maries iskiosk samlingssted for mange af byens børn og unge og snakken og handlen går livligt. Cykler og knallerter holder parkeret på vejen og er ofte genstand for faglig vurdering og beundrende blikke. Men ungdommen varsler også nye tider, om end man skal kigge godt efter og forstå betydningen: Diesella knallerten er lige så stille kørt væk – tilbage holder PUCH, SCO og NSU Quickly som nogle af de foretrukne statusmærker. På sigt betyder det døden for Diesellafabrikken i Kolding. Fabrikens ledelse forbliver dog til alle tider uvidende om, at hele virksomhedens lange og lidelsesfyldte nedtur starter foran Marie Ravns iskiosk i Store Andst!

Butiksdøden lurer lige om hjørnet, men det er ikke noget jeg fornemmer på mine cykelture rundt i byen. Jeg får endnu nye sko og støvler hos skomager Jensen i hans læderduftende butik (Markdannersvej 15) på hjørnet over for Kroen. Skomager Jensen, iført blå forklæde, reparerer og forsåler sko og træsko, der helt er slidt ned til sokkerne eller sætter ny snude på sko, der har haft næsen lidt for langt fremme. Købmand Fuglsig (Frederiksbergvej 31) forsyner uforandret den nordlige bydel med alt i kolonialvarer og andre livsnødvendigheder. Skrædder Thomsen (Markdannersvej 23) syr stadig tøj efter mål og sadelmager Peter (Per) Grundahl (Lyngbakkevej 3) reparerer seletøj og andet tilbehør til heste, alt imens han går og tænker på udelukkende at blive møbelhandler for at sikre fremtiden for den lille forretning.

Udviklingen ”rammer” også Mejeriet (Gejsingvej 6). De hestetrukne mælkevogne, fyldt med sølvskinnende transportspande med frisktappet mælk fra de mange gårde og husmandssteder med malkekøer,

erstattes af traktorforspændte vogne, der i hastigt tempo kører op langs den store perron, der vender ud mod Gejsingvej.

Uanset hest eller traktor, så er mejeriet et spændende sted at besøge. Går man ind i mejeriet fra østsiden kommer man først til det meget varme kedelrum med det store buldrende oliefynd, der forsyner hele mejeriet med varmt vand og damp. Selve mejeriet er et imponerende opbud af blanke rør i alle størrelser og mærkelige apparater og maskiner og store kar og beholdere til brug, når råmælken forarbejdes til sødmælk, kærnemælk smør, fløde og oste i alle aldre og størrelser. Ude i den store verden spises der kvalitetsoste fra Andst Mejeri: En smelteresistent Tropeost leveres til de varme lande, og US Army (udstationerede amerikanske styrker i Europa) aftager store mængder ost til brug for sultne soldaters morgenbord. Mejeribestyrer Laurs Andersen dirigerer med stor faglig kunnen og overblik arbejdet, og på hans stemmeføring kan man høre om alt kører, som det bør og skal, og i ostelageret passer og plejer mejerist Hans Fjordvald ostene, som er det hans egne børn. Den store sølvskinnende topkærner drejer rundt og rundt for til sidst at føde en kæmpe klat smør ud gennem den åbnede stållåge. Smørret fyldes i dritler (tønder) som lille Aksel (Anlægsvej 1) (og efter ham mælkemanden Emil, som kun har kørekort til hest og derfor ikke kan køre Mejeriets nyindkøbte Folkevognsrugbrød, der med Jacob Thorning ved rattet nu er byens mobile mejeriudsalg), samler i et rum, der vender ud mod Forsamlingshuset. Går jeg op langs Forsamlingshuset kan jeg ofte se Aksel bag den åbne jerndør, der mest af alt ligner lågen til et pengeskab, i fuld gang med at hamre ringe om træstaverne, der bider sammen om bunden. Til sidst sættes der låg på de fyldte dritler og dermed er de klar til forsendelse og forbrug efter devisen: Rigeligt smør! Smørret er så godt, at det kåres som bedste smørprodukt i Kolding kredsen. Dritlerne afløses af en moderne, men teknisk indviklet smørpakkemaskine, der ofte protesterer mod at arbejde med det fedtede stads, så det giver ekstra arbejde til mejeristerne og min far, der ind imellem bliver tilkaldt for at justere mekanikken eller give den ”et par særdeles velvalgte smedeord” med på vejen. Det første hjælper som regel på maskinen – det sidste tager trykket af smedens temperament, når teknikken driller mere end almindeligt!

Mod vest er indgangsdøren til mejeriudsalget. Når man træder ind i det meget kølige, store og lyse butikslokale fornemmes straks duften af mejeriprodukter og renhed. På stålbordet stilles varerne – mælk, fløde, smør og ost - efterhånden som bestillingerne afgives. Der er endnu travlhed både i butikken og i mejeriet, men historien vil vise, at der kun går et årti fra storhed til fald for det lokale mejeri. Køerne på de små landbrug har for længst besluttet at flytte i kollektiv med andre køer og transportspandene bliver udskiftet med forslugne tankvogne, der ikke gider lægge vejen forbi 5 yvere for enden af en lang grusvej.

Landbruget har sekel efter sekel udgjort hovedgrundlaget for landsbyens eksistens og overlevelse. Den tid er ved at udrinde og dermed er et landsbykulturskred af dimensioner sat i gang – et selvforsynende og behovsdækkende lokalbondesamfund er med rasende fart på vej til at blive et bosamfund med eskalerende butiksdød med deraf afledt ”byfornyelse.” I de kommende år bliver størstedelen af butiksvinduerne muret til, fyldt med blomster og storesgardiner eller erstattet af mindre parcelhusvinduer, og handel og indkøb kommer i stadig større grad til at foregå i omegnsbyerne Vejen, Lunderskov og Kolding. ”Den enes død den andens brød” er dermed en vending, der med al synlighed viser sig mere og mere op gennem tresserne og halvfjerdserne. Porten mod den store verden åbnes først på klem, senere på vid gab, og vores lille trygge lokalsamfund bliver hurtigt en integreret del af en meget større og næsten ”frygtindgydende” helhed. Vi er med, hvad enten vi vil eller ej!

I St. Andst Bageri (Gejsingvej 3) bages der dog fortsat på livet løs og bagerbutikken er fyldt med friskbagt rugbrød, franskbrød og kager, der kan tilfredsstille ethvert smagsløgs behov. Når jeg for min mor skal hente et lunt rugbrød, piller jeg store stykker af skorpen af og spiser det med største velbehag

– det ene stykke tager hurtigt det næste – men det går nok, for hjemme har jeg tit hørt en sætning - måske uden helt at forstå betydningen: Tag lige og spis brød til! Ved hjemkomsten ligner brødet en hullet ost og det tynde indpakningspapir kan slet ikke skjule de sørgelige rester af et ellers formfuldendt og alt for indbydende bagerbrød. Søndag er ofte store kagedag. Der hentes konditorkager – allerhelst Napoleonskager med fedt fyld og flødeskum – og hjemme dækkes der op med søndagsstellet på den hvide kaffedug og duften af friskmalet kaffe indtager og fylder stuen med forventning og nydelse for alle sanser.

Natten mellem lørdag og søndag er der i Bageriet altid salg af friske rundstykker til ligeså friske ugersvende og piger, der har været til fest i Forsamlingshuset eller på besøg hos venner i byen eller omegnen og nu vil slutte dagen og natten med nybagt morgenbrød og opkvikkende kaffe. Tre bank på ruden i bageriet og vinduet til en velduftende verden af bagerbrød åbnes, en handel gennemføres og efter et ”god nat og kom godt hjem,” bæres den lune bagerpose gennem byen under den gryende morgensols første stråler uden tanke for, at bagerens ovn inden føje år vil gå kold og vinduet med de smagfulde brød for altid vil forblive lukket, uanset hvor mange ”bank”, det får.

I smedeværkstedet skubbes de sidste hestepærer til side for at gøre plads til rør og fittings, og hestens hår finder anvendelse som pakgarn for de mange meter rør som smeden og hans svende i årene fremefter skal skære gevind i og skrue sammen, når en aldrende og udtjent kakkelovn bliver erstattet af centralvarme med radiatorer og ildspyende oliefynd som varmekilde. Varmt vand i hanerne bliver mere og mere en selvfølge og sognets børn får nye ord og vendinger med i den opdragende bagage. Hvor man tidligere blev belært om at huske at trække ned efter toiletbesøg (træk og slip princippet), så skal man nu ”løfte op” for at opnå samme virkning. Udviklingen sætter sit tydelige præg på selv den mindste detalje og medfører nye rutiner i det daglige liv. Den sidste tur er også kørt med slagter Hansens transportable vaskemaskine – i hjørnet af badeværelset står nu et hvidt monstrum med vand og vaske-tøj og udstøder mærkelige lyde og foretager vibrerende bevægelser. Ind imellem skummer det voldsomt af raseri, når der er fyldt for meget Valo eller Rinso ned i uhyrets gab. Hvilket (h)vidunder, der hurtigt og skånselsløst sender vaskekonen på ufrivillig aftægt!

Som barn i halvtredserne og begyndelsen af tresserne er det begrænset, hvor meget man kender til og interesserer sig for den verden, der ligger uden for landsbymiljøet og nærmeste omegn. Vi har ganske vist på korte ferieture i vores lille Opel Rekord besøgt Harzen, oplevet Rhinens og Mosels skønhed, besteg tårnene på Kølns Domkirke og bevæget os igennem de mest fantastiske og naturskønne områder. Men det er først i 1963, at den store verden rigtig kommer til mig. Vi får fjernsyn. Langt om længe. Jeg har på mine cykelture rundt i byen gennem lang tid kigget misundelig op på de hustage, hvor der sidder en fjernsynsantenne. Nu er det altså blevet vores tur til at opleve hele verden i grå, lidt flimrende billeder – og hvilken verden! Vi har knap fået tændt fjernsynet, før USA’s præsident John F. Kennedy bliver skudt under en køretur i Dallas i Texas. Det er nu ikke vores skyld – men man kommer tæt på begivenheden – rystende tæt. Den dag i dag husker jeg tydeligt, hvad jeg lavede den aften i november 1963, da meddelelsen om mordet på Kennedy kom på skærmen – og sådan tror jeg, der er mange, der har det. Hvorfor husker man nu specielt sådan en begivenhed. Vel nok fordi verden fra det øjeblik forandrede sig. Vi blev for alvor klar over, at der egentlig ikke skulle ret meget til at ændre verdenshistorien – og dermed også den lille, beskyttede verden vi levede i her i Andst. Året før havde vi fået et forvarsel om en skrøbelig verden. Den lille, trinde russer Khrustjev sendte en flåde af skibe med retning mod Cuba. Skibene var fyldt med raketter og atomvåben. Amerikanerne sagde stop – og hele verden blev i nogle døgn holdt hen i spænding. I skolen lærte vi at stave til atomkrig og fik at vide, at kælderen under skolen hurtigt kunne gøres atombombe sikker! Det var ret beroligende – men vi åndede trods alt lettet op, da skibene vendte om og sejlede hjem til Sovjetunionen igen. Nytåret 63 – 64 bliver skudt ind med de sidste enøres kinesere og endnu lovlige kanonslag – og pastor Birkeland får

Vanggårds gamle ajlevogn pænt parkeret på plænen foran præsteboligen – jo det stille liv er næsten vendt tilbage, som i de gode gamle dage – men det bliver nu aldrig helt det samme igen. Barndomsårerne er uigenkaldeligt ved at være slut og turen langs livets landevej bevæger sig hastigt mod voksenlivets nære horisont endnu i lykkelig uvidenhed om, at de første års sorgløse uendelighed ikke varer evigt!